

*Кушнірова Т. В.,**доктор філологічних наук,**професор кафедри германської філології та перекладу**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»**Дмитрюк С. С.,**студентка гуманітарного факультету**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»**Шишковська Л. О.,**студентка гуманітарного факультету**Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

МІФОПОЕТИКА ДОХРИСТИЯНСЬКИХ МІФОЛОГІЧНИХ ОБРАЗІВ У «ЩОДЕННИКУ МАВКИ» ДАРИ КОРНІЙ

Анотація. У статті ґрунтовно досліджується використання українською письменницею ХХІ століття Дарою Корній дохристиянської міфології у романі «Щоденник Мавки». Конкретизується важливість пізнання феномену язичництва для сучасної людини в цілісному ядрі національної культури, бо саме в пантеоні богів, обрядах поклоніння і жертвоприношення, особливостях дохристиянського побуту поєднуються та втілюються духовні засади існування особистості. Досвід обрядової діяльності, пов'язаний із працею та родинним побутом народу, стає підґрунтям сюжетів у цьому романі та продукує виявлення нових смислів у художньому тексті. Проекція докорінно зміненої моделі стосунків фольклорно-міфологічних істот на стосунки сучасних чоловіка і жінки є основним прийомом міфопоетичного змалювання описуваних у книзі подій. Значну увагу в роботі приділено образній системі, яка вибудована за дуальним принципом, кожен герой і уособлює певного міфологічного персонажа, і є представником соціуму ХХІ століття. Герої твору змальовуються у постмодерному ключі, оскільки вони є амбівалентними за своєю суттю та мають символічний характер. Кожен образ новели стає своєрідним символом та має лейтмотивний характер. Образна система роману Дари Корній «Щоденник Мавки» детально виписана, кожен герой проходить складні випробування, які й визначають його екзистенцію. Мотивна організація роману має фольклорний характер та продукує певні казкові мотиви. У цьому вбачаються постмодерні тенденції, оскільки особистісні якості нівелюються, межі понять «добро» і «зло» розмиваються та стають відносними. Романи Дари Корній є спробою ввести в національну літературу художню інтерпретацію нового образу з циклу української «нижчої міфології» та містить чимало оригінальних рішень, які сприяють переданню національного колориту і є черговим успішним кроком на шляху вибудовування українською літературою власної міфотворчої традиції нової доби. У роботі здійснено комплексний аналіз індивідуального стилю письменниці, визначено роль міфопоетики у творчості авторки, досліджено образну систему роману та вплив давньої української традиції на її формування.

Ключові слова: Дара Корній, дохристиянська міфологія, міфопоетика, міфологічні образи, амбівалентність персонажів, символізм.

Постановка проблеми. Сучасне українське фентезі виформується на основі автентичної міфології, що наразі є досить актуальним та своєчасним явищем. Витоки цього жанру фантастичної літератури сягають глибин народної традиції, розкривають увесь спектр української фантазії. Ще донедавна ця тема залишалася поза увагою науковців. Сучасний аналіз «вищої» міфології – пантеону слов'янських божеств – та міфології «нижчої» (демонології) розпочався лише від середини 60-х років ХХ ст., коли почала формуватися «міфологічна» концепція, оскільки доти дослідження вірувань давніх слов'ян зводилися до єдиної системи міфореалістичних уявлень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі усе більшою популярністю в літературознавстві користується поняття «міфопоетика», яке із плином часу стає все більш актуальним та опиняється у полі зору сучасних дослідників. Науковці розробляють саме поняття «міфопоетика», досліджують його провідні риси, функціонування на матеріалі не лише одного твору, а й літератури певного періоду (О. Кобзар, М. Зуєнко, О. Киченко, Kathrine Louis Boit, Chen Peng-Hsiang, R. Demchuk, Jyrki Korppa, H. Patomäki та ін.). Творчість сучасної української письменниці Дари Корній (Мирослава Замойська) наразі є досить популярною та розглядається у працях таких багатьох сучасних науковців, як Т. Белімова, А. Гурдуз, Н. Логвіненко, Л. Романенко та ін. Однак поза увагою науковців залишилися міфологічний шар, індивідуальний стиль творчості письменниці, ейдологія тощо, що є предметом дослідження у нашій розвідці.

Метою статті є ґрунтовний аналіз дохристиянської міфології у романі «Щоденник Мавки» Дари Корній, зокрема образної системи, міфологічного шару, хронотопу твору, дослідження їх впливу на індивідуальний стиль авторки.

Виклад основного матеріалу. Наразі звернення письменників до духовних багатств рідного народу, накопичених поколіннями, сприяє розвитку інтересу до витоків традиційної культури, етнічної історії, підвищує національну самосвідомість молодого покоління та сприяє реформуванню національної освіти на компетентнісних засадах. Загальновідомо, що система світоглядних уявлень та вірувань будь-якого народу є підґрунтям для розуміння глибинної основи його походження та подальшої самоідентифікації.

Осягнути велич автентичного духу можна лише за умови пізнання міфореалістичної свідомості, яка поєднує минуле, нинішнє й майбутнє життя народу. Донедавна міфореалістичний світогляд традиційної (дохристиянської) віри слов'ян здебільшого вивчався досить однобічно й ототожнювався з народною демонологією, походження якої виводилося із середньовічних уявлень. Демонологія з-поміж усіх міфореалістичних компонентів виявилася найбільш живучою, а окремі її елементи, зокрема вірування, у народі зберігаються й нині. Підґрунтям усіх світових релігій стають найдавніші вірування, як-от анімізм, тотемізм та магія. На думку літературознавця О. Тищенко, «вірування давніх українців мають у собі всі ці ознаки. Це стосується календарних звичаїв, обрядів, повір'їв, казок, легенд, замовлянь, загадок» [1, с. 221]. Погоджуємося з твердженнями дослідниці, оскільки будь-яка література світу має фольклорне підґрунтя і вибудовується на багатовіковій традиції певного народу, яка з часом модифікується та трансформується, впливає на формування ідентичності нації.

XX століття характеризується появою нового жанру, який, на нашу думку, тісно пов'язаний із фольклором, – фантастичного, основний жанроутворювальний чинник якого – ірреальний хронотоп, вибудований на фантастичному матеріалі [2, с. 298]. Фантастичним, на нашу думку, є будь-який твір, що «свідомо порушує норми умовності, характерні для художньої літератури цього суспільства, що не залежить від засобу і художньої функції цього зрушення» [3, с. 8]. Фантастичний роман як жанр стає провідним і в літературі XXI століття, оскільки новітнє українське фентезі виформовується на основі автентичної міфології, яка довгий час в українській літературі була забутою і використовувалась вкрай рідко.

Поняття «фантастика» у сучасному контексті тісно переплітається із терміном «міфопоетика», однак існують і чіткі відмінності у конститутивних ознаках обох понять. Термін «міфопоетика» наразі є досить дискусійним у сучасному літературознавстві через не досить чітку визначеність. Сучасна дослідниця О. Кобзар пояснює це тим, що «поняття поєднує в собі такі два різновидні процеси, як міфорецепція та міфотворення. Під міфорецепцією ми розуміємо процес художнього прочитання та сприйняття міфу, його подальшого переосмислення та опанування. Міфотворення – процес продукування нових міфів» [4, с. 136].

Відомі дослідники літератури Є. Мелетинський, О. Лосев, Д. Наливайко, С. Титаренко розглядають міфопоетику як динамічну систему, що «полягає в процесі «перетікання» міфу в літературу, яке здійснюється в парадигмі: переживання – наслідування – реконструкція – стилізація – трансформація – створення авторських міфів» [5]. Тобто міфопоетика, на відміну від фантастики, є частиною поетики, яка досліджує не окремі, засвоєні митцем міфологеми, а відображену ним цілісну міфопоетичну модель світу і, відповідно, його міфосвідомість, реалізовану в системі символів та інших поетичних категорій» [6]. Кожен автор виформовує неповторний авторський міф і саме автор-деміург визначає ступінь міфологізації тексту, міру входування міфу в художній текст.

Такою авторкою, творчість якої наскрізь просякнута міфопоетикою, стає Дара Корній – сучасна українська письменниця, романи якої вирізняються неповторним стилем, у якому українська міфологія гармонійно переплітається з реальністю сьогодення. Одним із відомих її романів є «Щоденник Мавки»,

який виформовується за допомогою міфопоетичної традиції. Численні сюжети її твору будуються, здавалося б, на звичайних життєвих ситуаціях, однак після детального розгляду події прочитуються значно глибше. Головні герої кожної історії є не міфічними створіннями, а звичайними людьми, які шукають свій шлях у житті та борються за своє щастя. За жанром це велика романна форма, що має ознаки жіночого роману, де вдало поєднано фантастичні та філософські елементи. У творі вбачається значна інтертекстуальність: авторка не раз цитує Григорія Сковороду, Лесю Українку, дає аллюзії на відомі притчі та перекази.

Стильовою особливістю художнього твору Дари Корній є потужний шар інтертексту, в який майстерно вплетено численні аллюзії та ремінісценції зі слов'янського дохристиянського фольклору. Наприклад, головну героїню книги Магдалену автор називає Мавкою. Ця власна назва від початку заводить твір та апелює до слов'янської міфології. Мавки – вродливі молоді дівчата, високого зросту, миловидні з довгими завітчаними косами [7, с. 80]. Проте героїня Дари Корній, хоча і є мавкою, але не такою, як усі. «Я – Мавка, у мене каро-зелені очі та довге темне волосся. Я не схожа на жодну зі своїх посестер. Бо вони всі блакитноокі білявки чи синьоокі русявки» [8, с. 11]. Незважаючи на те, що мавки виглядають як дівчата, немає в них ні тіла, ні душі, письменниця словами Мавки заперечує: «Кажуть люди, що я не маю душі. Та хіба то правда? Я вмю любити, а чи вмієте любити ви? Користатися тілом ще не означає мати в ньому душу» [8, с. 12]. Авторка в уста героїни вкладає безліч риторичних запитань, що сприяє риторичності прози загалом та підтримує діалог письменника зі своїми читачами.

У міфах сказано, що мавку можна бачити. Вона і сама може зачепити гарного парубка, потім почне жартувати з ним, а коли хто вподобав її – заманує до танцю і може залоскотати до смерті того, хто звабиться її красою [7, с. 82]. Магдалена ж хоча і не вбиває звалених нею чоловіків у прямому сенсі, проте розбиває їм серця, бажаючи помститися за таких же знедолених жінок, якою була і вона, коли її покинув чоловік. Мавка з образу «нижчої» міфології поступово й послідовно перевтілюється в істоту «вищого» порядку. Так, постать Магди поєднує в собі риси язичництва (Мавки) і християнства (ангела). Такий символічний оксюморон посилює своєрідну вібрацію образу героїни в цьому творі, що сприяє його амбівалентності.

Антагоністами Мавки-Магди є чоловіки-Чугайстри. В українській міфології Чугайстер – веселий, життєрадісний, оброслий чорною або білою шерстю лісовик із блакитними очима. Він танцює, співає та полює на мавок. За народними повір'ями, до людей Чугайстер ставиться приязно, розмовляє з ними, гріється біля вогню. Зустрівши в лісі живу душу, Чугайстер не чинить їй лиха, тільки чемно запрошує до танцю, граючи на сопілці [7, с. 26–27]. У романі Дари Корній Чугайстри – це чоловіки, які «ламають крила» своїм друзинам, зневажають їх, зраджують, тобто «знедолюють». Проте письменниця у своєму творі додає глибини цьому образу і змінює його семантику. «Тепер я знаю добре, що стається з Мавками, яких звалює Чугайстер. Він убиває її душу. І світ, отче, кишить Чугайстрами, і вони гублять усіх, не тільки Мавок» [8, с. 177]. І у сучасному світі, про який пише Дара Корній, де всі прикмети вважаються дурними забобонами, Чугайстри живуть серед людей. І це не міфологічні істоти, а звичайні люди, які просто виявляють риси цих створінь, тому ні сокира, ні що інше не допоможе від них уберетися.

Міфологічні істоти змальовуються у романі як ірреальні сили, що наділені таємними вміннями. В одній із Мавчиних історій «Перелесник» переповідається про жінку, у якої в авіакатастрофі загинув коханий чоловік. Одного разу на цвинтарі до неї заговорив незнайомиць, який здавався дуже дивним. Лише з часом жінка зрозуміла, що цей чоловік не відкидає тіні, що актуалізує мотиви таємниці. Ця Мавчина оповідка не дарма має таку назву, адже у народних переказах перелесник – дух, що за давніми віруваннями, як зірка, падає з неба та відвідує людей, набуваючи подоби рідних, близьких, коханих. Давні українці вірили, що його можна «прикликати» з великої туги за покійною людиною. Головна героїня оповіді Орися безмежно тужила за своїм коханим, порівнюючи себе зі згаріщем, чим приликала перелесника, який прийшов у подобі померлого чоловіка. «Не лийте мені в душу. Там – вигоріла земля. І я є тою землею» [8, с. 181].

За повір'ями, вигнати перелесника з хати, де він оселився, надзвичайно важко. Перелесник – найзліший повітряний дух і (на відміну від інших духів) має вогненний хвіст. Але у сьомій із Мавчиних історій цей дух після спілкування з Орисею сам полишає жінку. Попри всі злі якості міфологічного Перелесника, у романі «Щоденник Мавки» він є позитивним персонажем, оскільки повертає головній героїні бажання жити та посилює віру в себе, у те, що ще не все у житті втрачено, тобто авторка свідомо змінює конотативне значення образу.

Іншими міфологічними персонажами, у яких Дара Корній змінює первинне значення, стають вовкулака та дві богині (Доля і Смерть), які стають основними у першій Мавчиній історії. Доля – це богиня, яка визначає призначення людини і під час народження наділяє немовлят усіма чеснотами, пророкує їм майбутнє, відає про все, що було, є і буде з кожною людиною. Такою вона є у дохристиянській слов'янській міфології, а от у Дари Корній радше просто виконавиця вищої волі великої Ткалі: «Доля кожної людини невидимою ниткою тягнеться за нею, і тче ту нитку не людина, і виводить ту нитку не завжди й Доля. Доля тільки справно служить великій Ткалі...» [8, с. 29]. Тобто письменниця, беручи за основу міфологічний образ, створює власний авторський міф, сміливо грається з хроно-топічними образами, наділяючи їх іншими характеристиками. Так, за Дарою Корній, образ Доли не є самостійним, він може функціонувати лише у парі з образом Ткалі, що стоїть значно вище у божественній ієрархії.

Ще однією богинею, детально виписаною авторкою, стає Смерть. За віруваннями давніх слов'ян, нею є богиня темної ночі, страшних сновидінь, привидів, хвороб (мору) Наві [7, с. 332]. Давні українці використовували й інші власні назви, що співвідносилися з цим образом: Марена, Морена, Моржана. У західних слов'ян вона іменується Маржаною чи Марцаною. Семантично ім'я Мари близьке до таких понять, як «мор», «морок», «марев», «примара», «хмара», «мерзнути». Тобто у дохристиянській міфології «Смерть» – однозначно лиха постать, але в романі Дари Корній «Щоденник Мавки» семантика образу змінюється. Тут вона ні лиха, ні добра, а «нейтральна»: «вона лишень виконувала своє призначення і, здається, не дуже жаліла за тим, що зосталася цього разу без жнива» [8, с. 36]. Образ Смерті, використаний Дарою Корній, не є однозначно негативним, як це зображується у слов'янських дохристиянських міфах, які дійшли до сьогодення, а набуває амбівалентних рис.

Для роману Дари Корній характерний образ вовкулаки – людини-перевертня, що має надприродну здатність перевтілюватися у вовка. У міфах ця напівфантастична істота є людиною у вовчому вигляді, таким же є вовкулака й у Дари Корній – хлопчик, який перетворюватиметься на вовка три дні щомісяця під час повні. За повір'ями, вовкулаки можуть бути вродженими та оберненими. Вроджені – це ті вовкулаки, які народилися під певною планетою. Перетворені (обернені) вовкулаки – істоти, що зазнають більших страждань, ніж уроджені. Вони живуть у барлогах, бігають у лісах, але зберігають людський внутрішній світ. Вовкулака у першій із Мавчиних історій «Про долю, яку конем не об'їдеш» є саме оберненим, адже вродився він звичайною людиною і тільки у одинадцять років став перевертнем: «Твій син стане іншим. Він перетворюватиметься на вовка. Таке з ним ставатиметься тільки тоді, коли я буду вповні. Лишень три дні на місяць» [8, с. 37]. У вовкулаку можна було обернути і старого, і малого. Повернутися до людської подоби обернені вовкулаки могли через кілька років. Уроджені ж вовкулаки все життя проводили в сім'ї як звичайні люди, а вночі, перетворившись на вовків, винищували худобу. Той хлопчик був першим з обернених вовкунів, усі діти якого вже мали бути вродженими перевертнями. Такою була ціна за його життя: «Лишень три дні на місяць ти закладатимеш душу свого сина, щоб він лишився живим. І його діти теж платитимуть тим самим» [8, с. 37]. Тобто сам образ вовкулаки є лише констатованим та не досить виписаним авторкою, укрупнюються лише основні риси цього персонажа, увага акцентується на іншому плані та інших образах, які визначають сюжетну лінію твору. Однак старослов'янський образ є пізнаваним та таким, що вирає основні міфологічні характеристики.

Висновки. Українська література початку XXI ст. орієнтована на активне впровадження в художній текст міфопоетичних джерел, які можуть по-новому репрезентувати національну ідентичність. Тому є надзвичайно важливим формування вітчизняного міфотворення, яке наразі набуває все більшої ваги і стає центром численних дискусій. Національна міфопоетика характерна для фантастичного жанру, різновидом якого є «національне» фентезі, властива українській літературі кінця XX – початку XXI ст. Роман «Щоденник Мавки» Дари Корній ґрунтується на глибокому шарі української народної творчості, яка має давню історію. Проекція докорінно зміненої моделі стосунків фольклорно-міфологічних істот на стосунки сучасних чоловіка і жінки є основним прийомом міфопоетичного змалювання описаних у книзі подій. Образна система роману Дари Корній «Щоденник Мавки» детально виписана, кожен герой проходить складні випробування, які й визначають його подальше існування. Реальні персонажі в романі Дари Корній і зовні, і характером схожі з міфологічними істотами: мавкою, чугайстром, вовкулакою, Долею, Смертю, перелесником. Образна система у романі детально виписана, зовнішні і внутрішні характеристики укрупнюються, що дозволяє всебічно дослідити романних героїв. Кожен герой твору є амбівалентним і заслуговує на співчуття. У цьому вбачаються постмодерні тенденції, адже у сучасній літературі межі понять «добро» і «зло» розмиваються і стають відносними.

Роман «Щоденник Мавки» актуальний і в постмодерну добу, яка характеризується нівелюванням особистості, деструкцією, дисгармонією в людській душі, тотальною іронією. Романи Дари Корній є спробою ввести в національну

літературу художню інтерпретацію нового образу з циклу української «нижчої міфології» та містить чимало оригінальних рішень, які сприяють переданню національного колориту і є черговим успішним кроком на шляху до побудовування українською літературою власної міфотворчої традиції нової доби.

Література:

1. Тищенко О.О. Тенденція трактування дохристиянської міфології і заснованого на міфологічних уявленнях фольклору давньоукраїнськими літописами, державними інститутами. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2008. № 2. С. 220–225.
2. Кушнірова Т.В. Романні обрії російської літератури першої третини ХХ століття. Полтава : Видавель Шевченко Р.В., 2012. 352 с.
3. Николаев Д.Д. Русская проза 1920-1930-х годов: авантюрная, фантастическая и историческая : автореф дис. ... доктора филол. наук : 10.01.01. «Русская литература». Москва, 2006. 48 с.
4. Кобзар О.І. Міфопоетика як предмет і метод літературознавчого дослідження. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька Академія». Вип. 15 2010. 376 с.
5. Зуенко М. Категорія «міфопоетика» в сучасному літературознавстві. URL: <http://dspace.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/4177/1/Zuenko.pdf>
6. Кобзар О.І. Поняття міфопоетика: динаміка дослідження. URL: www.dspace.puet.edu.ua
7. Корній Д. Чарівні істоти українського міфу. Духи природи. Харків : Віват, 2018. 320 с.
8. Корній Д. Щоденник Мавки: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 304 с.

Kushnirova T., Dmytriuk S., Shyshkovska L. Images of pre-Christian Ukrainian mythology in the novel “Mavka’s Diary” by Dara Korniy

Summary. This research article thoroughly analyzes use of pre-Christian mythology in the novel “Mavka’s Diary” by the Ukrainian writer of the XXI century Dara Korniy. The

importance of knowing the phenomenon of paganism for contemporary people in the holistic core of national culture is specified, since it is in the pantheon of gods, rites of worship and sacrifice, peculiarities of pre-Christian life the spiritual foundations of personality are combined and embodied. The experience of ritual activity related to the work and family life of the people becomes the basis of the plots in this novel and produces the discovery of new meanings in the literary text. The projection of a radically changed model of the relationships between folklore-mythological beings on the relationships between contemporary men and women is the basic method of mythopoetic depiction of the events described in the book. Considerable attention in the article is paid to the system of images, which is founded on a dual principle; each character embodies a certain mythological creature and is a representative of the twenty-first century society. The characters of the novel are portrayed in a postmodern way, as they are ambivalent in nature and have symbolic features. The image system of Dara Korniy’s novel “Mavka’s Diary” is written in detail, each character goes through a difficult trial, which determines their existence. This is regarded as postmodern tendencies, as personal qualities are leveled, the boundaries of the concepts of “good” and “evil” are blurred and become relative. There are many fairy-tale motifs in Dara Korniy’s novel. Dara Korniy’s novels are an attempt to introduce an artistic interpretation of a new image from the cycle of Ukrainian “lower mythology” into national literature and contain many original solutions that promote the transfer of national color and are another successful step towards building Ukrainian literature’s own myth-making tradition. The article provides a comprehensive analysis of the individual style of the writer; determines the role of mythopoetics in the work of the author, explores the image system of the novel and the influence of ancient Ukrainian tradition on its formation.

Key words: Dara Korniy, pre-Christian mythology, mythopoetics, mythological images, ambivalence of characters, symbolism.